

चंदगड तालुक्यातील महाविद्यालय प्राध्यापकांचा मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा वापर : एक अभ्यास

प्रा.रा.सु.गडकरी

ग्रंथपाल

र. भा. माडखोलकर महाविद्यालय चंदगड

rasugadkari@gmail.com

सारांश :

मुक्त शैक्षणिक संसाधन या संकल्पनेमध्ये जगभरातले शास्त्रज्ञ, विद्वान, संशोधक, तत्त्वज्ञ हे आपले संशोधन सामायिक तत्त्वावर जगासमोर प्रसारित करून ते सर्वांसाठी खुले करतात. याविषयास अनुसरून चंदगड तालुक्यातील अनुदानित महाविद्यालयातील प्राध्यापक मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा वापर कशा पद्धतीने करतात त्याबाबत जाणीव, जागृती आणि मुक्त शैक्षणिक संसाधन वापरत असताना होत असलेले फायदे व अडचणी यांचा अभ्यास करण्याच्या उद्देशाने सदर शोधनिबंधाचे प्रयोजन करण्यात आले आहे. चंदगड तालुका हा ग्रामीण, डोंगरी असल्याने पायाभूत सुविधा कमी प्रमाणात आहेत. अनेक गावांमध्ये रस्ते, दळण्याची साधने तसेच माहिती तंत्रज्ञानाचा अभाव यासर्व परिस्थितीमध्ये मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा वापराबाबत माहिती मिळवण्याचा प्रयत्न केला आहे. उपलब्ध माहितीचे विश्लेषण करता असे लक्षात येते की, 70.19% प्राध्यापक हे युट्युब, 58.65% प्राध्यापक हे विकिपीडिया, 57.70% प्राध्यापक हे स्वयम बाबत पूर्ण जागरूक असल्याचे मत व्यक्त केले आहे. ई-ज्ञानकोश 62.5%, ई-पीजी पाठशाला 53.85%, तर स्पोकन टिटोरियल 23.08%, मूक 21.55% एनपीटीईएल 19.23% प्राध्यापक अंशतः जागृत आहेत. अध्यापन व संशोधनाच्या हेतूने युट्युब चॅनेल 55.76%, शोधगंगा 41.35%, स्वयम 38.46% जास्त वापर होतो व मुक 13.46%, स्पोकन टिटोरियल 12.5% विद्वान 9.62% संसाधनांचा वापर प्राध्यापक करत नाहीत असे निदर्शनास येत आहे. 80% प्राध्यापक टेक्स्ट स्वरूपातील, दृकश्राव्य स्वरूपातील 76.5% साहित्य वापरतात असे निदर्शनास येते. आधुनिक तंत्रज्ञानाशी सुसंगत 91.34%, स्वयंशिक्षण दूरशिक्षणास उपयुक्त 82.69% लाभ / फायदे आहेत असे प्राध्यापकांचे मत आहे. मातृभाषेतील अपुरी संसाधने 88.86%, अधिकृत आणि विश्वसनीय माहितीचा अभाव, 69 % प्राध्यापकांना समस्या किंवा अडचणी आहेत असेही निदर्शनास येत आहे.

प्रस्तावना :

एखाद्या विषयाचा विकास हा त्या विषयातील संशोधनावर

अवलंबून असतो. संशोधनातून ज्ञानवृद्धी होत असते. संशोधन म्हणजे अत्यंत पद्धतशीरपणे घेतलेला सत्याचा किंवा अज्ञानाचा शोध. अशा शोधामध्ये आपल्याला अनेक गोष्टींच्या अस्तित्वाचे आकलन होते. शोध घेण्याची ही एकूण प्रक्रिया पूर्णपणे वस्तुनिष्ठ असावी लागते. तरच त्या गोष्टीमधील परस्परसंबंधाची जाणीव होऊन आपण एखाद्या शाश्वत सिद्धांताची निर्मिती करू शकतो. सत्य शोधनाची पद्धती म्हणजे संशोधन. संशोधन पद्धती म्हणजे तर्कशुद्ध विचार करण्याचे तंत्र असून, त्या तंत्राच्या आधारे समस्या सीमित केली जाते. समस्येसंबंधी सर्व माहिती वस्तुनिष्ठपणे गोळा केली जाते, संकलित केली जाते आणि त्या माहितीच्या विश्लेषणानंतर संशोधक निष्कर्षाप्रत पोचतो. संशोधकाच्या सुरुवातीला केलेल्या अनुमानाशी संशोधनाच्या शेवटी काढलेला निष्कर्ष जमला तर शाश्वत सिद्धांत किंवा सूत्र

तयार होते. ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र हे सामाजिक शास्त्र आहे म्हणून सामाजिक शास्त्रातील संशोधनाला ज्या मर्यादा आहेत त्या ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्रातील संशोधनालापण आहेत. या शास्त्रातसुद्धा मूलभूत आणि उपयोजित संशोधनाचा फरक करणे कठीण आहे. इतर सामाजिक शास्त्राप्रमाणेच मानवी जीवनाशी संबंधित असलेल्या या शास्त्रात स्थिर स्वरूपाचे सिद्धांत मांडण्याला वाव कमी आहे. सदर शोधनिबंधामध्ये मुक्त शैक्षणिक संसाधने याविषयास अनुसरून चंदगड तालुक्यातील अनुदानित महाविद्यालयातील प्राध्यापक मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा वापर कशा पद्धतीने करतात त्याबाबत जाणीव, जागृती आणि मुक्त शैक्षणिक संसाधन वापरत असताना होत असलेले फायदे व अडचणी यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

मुक्त शैक्षणिक संसाधने ही कायदेशीर परवानाकृत निशुल्क उपलब्ध होणारी शैक्षणिक संसाधने आहेत. या संसाधनांचे उपयोग शैक्षणिक, संशोधन व ज्ञान निर्मितीसाठी मुक्तपणे केला जातो. उच्च गुणवत्तापूर्ण साहित्य शिक्षक, विद्यार्थी, संशोधकांना निशुल्क वापरण्यास उपलब्ध असल्याने नवीन ज्ञान निर्मितीमध्ये मोठ्या प्रमाणात उपयोगाचे

ठरते. मुक्त शैक्षणिक संसाधने ही शैक्षणिक समूहातील अनेक विषय तज्ज्ञांच्या सहयोगी सहभागातून ज्ञान निर्मितीस प्रोत्साहन देतात. निर्मित ज्ञानाचे सुलभ वितरण व पुन्हा पुन्हा वापरण्यावर विशेष भर दिला जातो. मुक्त शैक्षणिक संसाधने उपभोक्त्याद्वारे सुधारित आणि पुनर्वितरीत केले जाऊ शकतात. हि संसाधने एखाद्या अभ्यासक्रमाचा विशिष्ट भागावर आधारित किंवा एखाद्या संपूर्ण अभ्यासक्रमावर आधारित असू शकतात . यामध्ये विविध प्रकारच्या आणि स्वरूपाच्या माहिती स्रोतांचा अंतर्भाव होत असतो. उदाहरणात यामध्ये टेक्स्ट, सांख्यिकीय, दृकश्राव्य, चलचित्रे, ऑनिलेशन, अंकीय माहिती इत्यादी साहित्याचा समावेश होतो. या साहित्यामध्ये व्याख्याने, गृहपाठ, प्रश्नावल्या, केस स्टडी, वर्कशीट, क्लास नोट्स तसेच अभ्यासक्रम संबंधित विविध साहित्य उपलब्ध असते. यामध्ये पुनर्वापर, पुनर्र-उजळणी, सरमिसळ, स्व-संग्रहण, पुनर्वितरण ही पाच तत्वे महत्त्वाची आहेत. या संसाधनांचे मुख्य वैशिष्ट्य म्हणजे ती विनामूल्य आहेत आणि वापरकर्ता यासाहित्याचे भाषांतर, संपादन, विश्लेषण करून त्याच्या अनेक प्रतिलिपी शैक्षणिक कार्यासाठी मुक्तपणे वापर व वितरण करू शकतो.

2002 च्या पॅरिसमधील विकसित राष्ट्रांच्या परिषदेमध्ये युनेस्को ने पहिल्यांदा ओपन एज्युकेशन रिसोर्सेस ही संकल्पना प्रस्तुत करून तिचे नामकरण केले आणि त्याला जागतिक मान्यता मिळवून दिली आज घडीला मुक्त शैक्षणिक संसाधनाची उपयोगिता सर्वांना पटलेली असून त्याचा उपयोग शिक्षण व संशोधन कार्यात मोठ्या प्रमाणात होताना दिसतो आहे . ही संसाधने डिजिटल संसाधने आहेत. जी शैक्षणिक हेतूसाठी कोणालाही विनामूल्य उपलब्ध आहेत. ही संसाधने जगभरातील शिक्षक, विद्यार्थी आणि स्वयंशिक्षणाद्वारे वापरण्यासाठी, सामायिक करण्यासाठी आणि रूपांतर करण्यासाठी निर्मित केलेली आहेत. ही संसाधने मुक्तपणे सर्वांना कोणत्याही भेदभावाशिवाय उपलब्ध झाल्याने जागतिक मानवी समुदायाला हि निश्चित महत्त्वाची आहेत.

संशोधनाची पार्श्वभूमी :

सदर संशोधनामध्ये चंदगड तालुक्यातील प्राध्यापकांकडून मुक्त शैक्षणिक संसाधनाचा अध्ययन व संशोधनासाठी वापर याचा अभ्यास केला जात आहे. चंदगड तालुका निसर्ग संपन्न व ग्रामीण स्वरूपाचा आहे. मूलभूत सुविधांचा अभाव , इंटरनेट सेवा व वेग मर्यादित स्वरूपाचा आहे. अशा सर्व स्थितीमध्ये मुक्त शैक्षणिक संसाधन वापरबाबत सद्यस्थिती जाणून घेण्यासाठी या विषयातील संशोधन करण्याचा संशोधकाचा मानस आहे.

संशोधनाचा उद्देश :

- 1.मुक्त शैक्षणिक संसाधनाबाबत प्राध्यापकांच्या जागरूकतेचा व वापराचा आढावा घेणे.
- 2.मुक्त शैक्षणिक संसाधनाच्या वापरातील फायदे जाणून घेणे.
- 3.मुक्त शैक्षणिक संसाधनाच्या वापरातील समस्या जाणून घेणे.

संशोधनाची व्याप्ती आणि मर्यादा :

सदर शोधनिबंधाची व्याप्ती हि चंदगड तालुक्यातील तीन अनुदानित उच्च महाविद्यालयातील प्राध्यापकांपुर्ती मर्यादित आहे. यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय हलकर्णी, कला वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय कोवाड, र.भा.माडखोलकर महाविद्यालय चंदगड या महाविद्यालयांचा समावेश आहे. प्राध्यापकांकडून होणारा मुक्त शैक्षणिक संसाधनाचा वापर याविषयास अनुसरून एकूण 107 प्राध्यापकांनी प्रश्नावलीला प्रतिसाद नोंदवलेला आहे.

संशोधन पद्धती :

सदर संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. संशोधनासाठी आवश्यक माहिती संकलन करण्यासाठी प्रश्नावली हे साधन वापरण्यात आले आहे. गुगल फॉर्म स्वरूपात प्रश्नावली तयार करून ऑनलाइन स्वरूपात पाठविण्यात आली व माहितीचे संकलन करण्यात आलेले आहे. अभ्यासाची उद्दिष्ट लक्षात घेऊन बहुपर्यायी प्रश्नांची योजना करण्यात आली होती.

माहितीचे विश्लेषण आणि सादरीकरण :

मुक्त शैक्षणिक संसाधनाचा प्राध्यापकांकडून होणारा वापर, त्यांना होत असलेले लाभ, त्यांना येत असल्यास समस्या जाणून घेण्यासाठी गुगल फॉर्म च्या माध्यमातून प्रश्नावली तयार करण्यात आली. ईमेल, व्हाट्सअप इत्यादीचे सामाजिक माध्यमाद्वारे सदर प्रश्नांचे वितरण करण्यात आले. तीन महाविद्यालयातील 107 प्राध्यापकांनी प्रश्नावलीला प्रतिसाद दिला. प्रश्नावलीच्या माध्यमातून मिळालेल्या माहितीचे सादरीकरण खालील प्रमाणे.

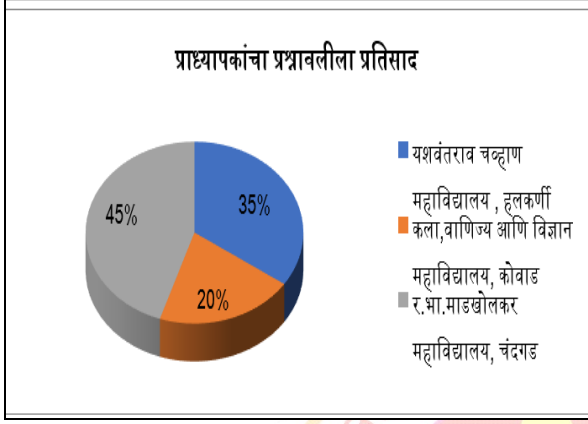
तक्ता क्र.1

प्राध्यापकांचा प्रश्नावलीला प्रतिसाद

अ.न	महाविद्यालय	प्रतिसाद	टक्केवारी
1	यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय , हलकर्णी	37	34.6%
2	कला,वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, कोवाड	22	20.7%

3	र.भा.माडखोलकर महाविद्यालय, चंदगड	48	44.9%
	एकूण	107	100%

आलेख क्र.1

वरील माहितीचे विश्लेषण करता असे लक्षात येते की, यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, हलकर्णी येतील 37 प्राध्यापकांनी प्रश्नावलीला प्रतिसाद दिला असून त्याची टक्केवारी 34.6% आहे. कला वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय कोवाड येतील 22 प्राध्यापकांनी प्रश्नावलीला प्रतिसाद दिला असून त्याची टक्केवारी 20.7% आहे आणि र. भा. माडखोलकर महाविद्यालय चंदगड महाविद्यातील एकूण 48 प्राध्यापकांनी प्रश्नावली भरली असून त्याची टक्केवारी 44.9% आहे.

तक्ता क्र. 2

प्राध्यापक प्रतिसादाची स्त्री-पुरुष वर्गवारी

अ.न	लिंग	प्रतिसाद	टक्केवारी
1	स्त्री	27	25.23%
2	पुरुष	80	74.77%
	एकूण	107	100%

तक्ता क्र.2 वरून असे लक्षात येते की एकूण 107 प्राध्यापकांनी आपला प्रतिसाद नोंदविला आहे. त्यापैकी 25.23% स्त्री आणि 75.77 टक्के पुरुषांचे प्रमाण आहे. नोंदविलेल्या प्रतिसादमध्ये पुरुषांचे प्रमाण जास्त आहे.

तक्ता क्र. 3

पदानुसार प्रतिसाद

अ.न	पद	प्रतिसाद	टक्केवारी
1	प्राध्यापक	8	7.47%
2	सहयोगी प्राध्यापक	15	14.03%
3	सहाय्यक प्राध्यापक	84	78.50%
	एकूण	107	100%

तक्ता क्र.3 मधील आकडेवारी हे सिद्ध करते की, एकूण 107 प्रतिसाद नोंदविलेल्या प्राध्यापकां मध्ये 7.47% प्राध्यापक आहेत, 14.03% सहयोगी प्राध्यापक व 78.50% सहाय्यक प्राध्यापक आहेत.

तक्ता क्र. 4

मुक्त शैक्षणिक संसाधनाबाबत तुम्हाला माहिती आहे काय (जागृती, वापर, निर्मिती इ. बाबत)

अ.न	मत	प्रतिसाद	टक्केवारी
1	होय	104	97.20%
2	नाही	03	02.80%
	एकूण	107	100%

वरील माहितीचे विश्लेषण करता असे स्पष्ट होते की, मुक्त शैक्षणिक संसाधनांबाबत जागृती, वापर, निर्मिती इत्यादी बाबत माहिती आहे असे मत 97.20% प्राध्यापक व्यक्त करतात व याबाबत माहिती नाही असे मत 2.80% प्राध्यापक व्यक्त करतात.

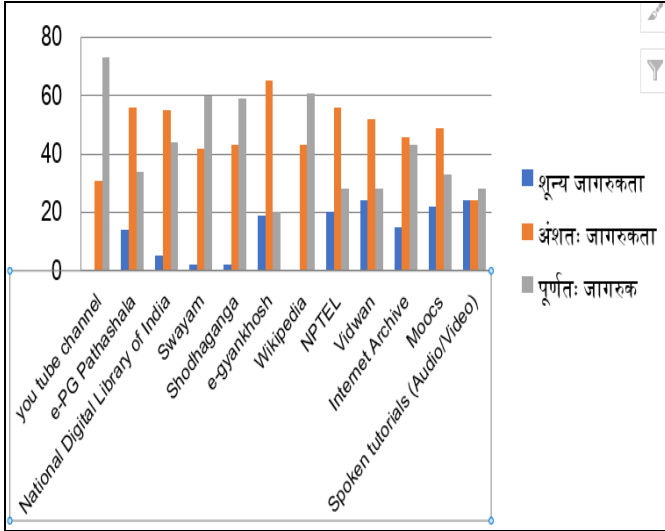
तक्ता क्र. 5

मुक्त शैक्षणिक संसाधना विषयी जागरुकते बाबत मत .

अ.न	संसाधने	शून्य जागरुकता	अंशतः जागरुकता	पूर्णतः जागरुक
1	You tube channel	0 0%	31 29.81%	73 70.19%
2	e-PG Pathashala	14 13.46%	56 53.85%	34 32.69%
3	National Digital Library of India	5 04.81%	55 52.88%	44 42.31%
4	Swayam	2 1.92%	42 40.38%	60 57.70%
5	Shodhaganga	2 1.92%	43 41.35%	59 56.73%
6	e-gyankhosh	19 18.27%	65 62.5%	20 19.23%
7	Wikipedia	0 0%	43 41.35%	61 58.65%
8	NPTTEL	20 19.23%	56 53.3%	28 26.92%
9	Vidwan	24 23.08%	52 50%	28 26.92%

10	Internet Archive	15 14.43%	46 44.22%	43 41.35%
11	Moocs	22 21.15%	49 47.12%	33 31.73%
12	Spoken tutorials (Audio/Video)	24 23.08%	24 51.92%	28 26.92%

आलेख क्र.2

प्राध्यापकांच्या मधील मुक्त शैक्षणिक संसाधनाविषयी जाणीव, जागृती विषयी माहिती मिळवण्याच्या उद्देशाने वरील प्रश्नाचे आयोजन करून माहिती संकलित करण्यात आली. वरील माहितीचे विश्लेषण करता असे दिसून येते की, युटूब चॅनेल 70.19%, विकिपीडिया 58.65%, स्वयंम 57.70%, शोधगंगा 56.73%, एनडीएल इंडिया 42.31%, इंटरनेट आर्काइव 41.35%, ई-पीजी पाठशाला 32.69%, मूक 31.73% एनपीटीईएल, विद्वान, स्पोकन टिटोरियल अनुक्रमे 26.92% तर ही ई-ज्ञानकोश 19.23% प्राध्यापक मुक्त शैक्षणिक संसाधनाबद्दल पूर्णतः जागरूकता आहेत असे मत व्यक्त करण्यात आलेला आहे. ई-ज्ञानकोश 62.5%, ई-पीजी पाठशाला 53.85%, एनपीटीईएल 53.3%, एनडीएल इंडिया 52.88%, स्पोकन टिटोरियल 51.92% प्राध्यापक हे अंशतः जागृत आहेत असे मत व्यक्त करण्यात आले आहे. शून्य जागृकतेबाबत स्पोकन टिटोरियल 23.8%, मुक 21.15%, एनपीटीईएल 19.23%, ई-ज्ञानकोश 18.27%, इंटरनेट आर्काइव 14.43%, तसेच ई-पीजी पाठशाला 13.46% प्राध्यापकांमध्ये शून्य जागरूकता आहे असे मत व्यक्त करण्यात आलेले आहे.

तक्ता क्र. 6

अध्यापन व संशोधनाच्या हेतूने कोणत्या मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा विशेष वापर होतो ?

अ. न	संसाधने	वापर होत नाही	गरजेनुसार वापर	मध्यम वापर	जास्त वापर
1	You tube channel	0	21 20.19%	25 24.03%	58 55.76%
2	e-PG Pathashala	6 5.77%	28 26.92%	52 50%	18 17.30%
3	National Digital Library of India	3 2.88%	26 25%	39 37.5%	36 34.62%
4	Swayam	2 1.92%	26 25%	36 34.62%	40 38.46%
5	Shodhaganga	3 2.88%	23 22.12%	35 33.65%	43 41.35%
6	e-gyankhosh	9 8.65%	30 28.85%	42 40.38%	23 22.12%
7	Wikipedia	0	26 25%	39 37.5%	39 37.5%
8	NPTEL	13 12.5%	29 27.88%	47 45.19%	16 15.38%
9	Vidwan	10 9.62%	37 35.58%	35 33.65%	22 21.15%
10	Internet Archive	7 6.74%	29 27.88%	33 31.73%	35 33.65%
11	Moocs	14 13.46%	32 30.77%	42 40.38%	16 15.38%
12	Spoken tutorials (Audio/Video)	13 12.5%	39 37.5%	34 32.69%	18 17.31%

अध्यापन व संशोधनाच्या हेतूने कोणत्या मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा विशेष वापर होतो ? या प्रश्नाचे निर्धारण करून माहिती गोळा करण्यात आली . माहितीच्या आधारे असे स्पष्ट होते की अध्यापन व संशोधनाच्या हेतूने यूट्यूब चॅनल 55.76%, शोधगंगा 41.35%, स्वयंम 38.46%, विकिपीडिया 37.5%, एनडीएल इंडिया 34.62%, इंटरनेट आर्काइव 33.65%, ई-ज्ञानकोश 22.12%, विद्वान 21.15%, ई-पीजी पाठशाळा 17.31%, एनपीटीएल व मूक अनुक्रमे 15.38% प्राध्यापक जास्त वापर करतात असे मत नोंद करण्यात आले आहे. ई-पीजी पाठशाला 50%, एनपीटीईएल 45.19%, ई -ज्ञानकोश 40.38%, विकिपीडिया 37.5%, स्वयंम 34.62%, शोधगंगा 33.65%, स्पोकन टिटोरियल 32.69%, इंटरनेट आर्काइव 31.73%, युट्यूब चॅनेल 24.03% प्राध्यापक मध्यम वापर करतात असे मत नोंद करण्यात आले आहे. स्पोकन टिटोरियल 37.5%, विद्वान 35.58%, मूक 30.77%, ई-ज्ञानकोश 28.85%, इंटरनेट आर्काइव 27.88% प्राध्यापक गरजेनुसार वापर करतात. मुक 13.46%, एनपीटीईएल व स्पोकन टिटोरियल अनुक्रमे 12.5%, विद्वान 9.62%, ई-ज्ञानकोश 8.65%, ई-पीजी पाठशाला 5.77% प्राध्यापक या संसाधनांचा वापर करत नाहीत असे मत व्यक्त करण्यात आले आहे.

तक्ता क्र. 7

कोणत्या स्वरूपाच्या / प्रकारच्या मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा उपयोग तुम्ही करता?

अ.न	संसाधनाचे स्वरूप	प्रतिसाद	टक्केवारी
1	लिखित साहित्य	86	80.4%
2	पीपीटी	53	49.5%
3	दृकश्राव्य संसाधने	82	76.5%
4	क्युज/प्रश्नमंजुषा	24	22.5%
5	अॅनिमेशन	22	20.6%

तक्ता क्र. 7 मधील माहितीचे विश्लेषण करता असे लक्षात येते की ,कोणत्या स्वरूपाच्या मुक्त शैक्षणिक संशोधनांचा वापर प्राध्यापक करतात असा प्रश्न विचारला असता लिखित स्वरूपातील (टेक्स्ट फॉर्म) साहित्य हे 80.4%, दृकश्राव्य स्वरूपाचे 76.5%, पीपीटी स्वरूपाचे 49.5%, क्विज/प्रश्नमंजुषा 22.5%, अॅनिमेशन 20.6% प्राध्यापक उपयोग करतात असे मत व्यक्त करण्यात आलेले आहे.

तक्ता क्र. 8

मुक्त शैक्षणिक संसाधन वापराचे तुमच्या मते कोणते लाभ / फायदे आहेत ?

अ.न	लाभ / फायदे	प्रतिसाद	टक्केवारी
1	मुक्त उपलब्धता	80	76.92%

2	सर्व शिक्षण, स्वयं-शिक्षण , दूरशिक्षणास उपयुक्त	86	82.69%
3	आर्थिकदृष्ट्या परवडणारी क्षमता	70	67.30%
4	पुनर्वापर व संग्रहण करू शकतो	71	68.26%
5	संसाधनांचा कुणीही, कोठेही, केव्हाही वापरण्याची सोय	68	65.38%
6	सहयोगी व सर्वसमावेशक	54	51.92%
7	ज्ञानाची सहज देवघेव	84	80.76%
8	अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाशी सुसंगत	95	91.34%
9	नवीन शैक्षणिक धोरणास उपयुक्त	78	75%
10	सृजनशील व अध्यापन पूरक साहित्य निर्मितीस सहाय्य	75	72.11%

मुक्त शैक्षणिक संसाधने वापरल्यामुळे प्राध्यापकांना कोणते लाभ किंवा फायदे होतात या विषयी माहिती गोळा करण्यासाठी सदरच्या प्रश्नाचे उपयोजन करण्यात आले होते. प्राध्यापकांनी नोंदविलेल्या प्रतिसादाचे विश्लेषण करता असे स्पष्ट होते की, आधुनिक तंत्रज्ञानाची सुसंगत 91.34%, सर्व शिक्षण, स्वयं शिक्षण, दूर शिक्षणास उपयुक्त 82.69%, ज्ञानाची सहज देवघेव 80.76%, मुक्त उपलब्धता 76.92%, नवीन शिक्षण धोरणास उपयुक्त 75%, सृजनशील व अध्यापन पूरक साहित्य निर्मिती सहाय्य 72.11%, पुनर्वापर व संग्रह करू शकतो 68.26%, आर्थिक दृष्ट्या परवणारी क्षमता 67.30%, संसाधनाचा कोणीही, कोठेही, केव्हाही वापरण्याची सोय 65.38%, सहयोगी व सर्वसमावेशक 51.92% असे लाभ/फायदे मिळतात असे मत प्राध्यापकांनी व्यक्त केले आहे.

तक्ता क्र. 9

मुक्त शैक्षणिक संसाधन वापरातील समस्या

अ.न	समस्या	प्रतिसाद	टक्केवारी
1	इंटरनेट जोडणी व वेगाचा अभाव	68	65.38%
2	लाॅगीन करण्यास अडचण	52	50%
3	अधिकृत आणि विश्वसनीय माहितीचा अभाव	83	79.80%
4	आवश्यक माहिती शोधण्यात अडचण	65	62.5%
5	मुक्त शैक्षणिक संसाधनांची मर्यादित जाणीव व जागृती	59	56.73%

6	मुक्त शैक्षणिक संसाधनाचे संपादन, सुधारणा याबाबत माहितीचा अभाव	66	63.34%
7	माहिती शोधाच्या कौशल्याचा अभाव	75	72.11%
8	विशिष्ट विषय, ज्ञान शाखेतील मर्यादित संसाधने	58	55.76%
9	इंटरनेट डेटा मर्यादित	78	75%
10	मातृभाषेतील अपुरी संसाधने	90	88.46%
11	ऑनलाइन मदतीचा अभाव	62	59.61%

साहित्य वापरतात. आधुनिक तंत्रज्ञानाशी सुसंगत 91.34%, स्वयंशिक्षण दूरशिक्षणास उपयुक्त 82.69% लाभ / फायदे आहेत. मातृभाषेतील अपुरी संसाधने 88.46%, अधिकृत आणि विश्वसनीय माहितीचा अभाव 79.80 % समस्या किंवा अडचणी आहेत. मुक्त शैक्षणिक संशोधनाबाबत जाणीव, जागृती व वापर अधिकाधिक होण्याच्या दृष्टिकोनातून नवनवीन संसाधनांची निर्मिती व वापरण्याबाबत प्रशिक्षणाची आवश्यकता आहे. या आधारे आगामी काळात त्यांचा वापर अधिक चांगल्या पद्धतीने होऊ शकतो.

संदर्भ :

मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा वापर करताना कोणत्या समस्या किंवा अडचणी येतात यासंदर्भात माहिती गोळा करण्यासाठी सदर प्रश्नाचे निर्धारण करण्यात आले होते. उपलब्ध माहितीनुसार विश्लेषण करता असे लक्षात येते की, मातृभाषेतील अपुरे संसाधने 88.46%, अधिकृत आणि विश्वसनीय माहितीचा अभाव 79.80%, इंटरनेट डेटा मर्यादित 75%, माहितीचा शोधाच्या कौशल्याचा अभाव 72.11%, इंटरनेट जोडणी व वेगाचा अभाव 65.38%, मुक्त शैक्षणिक संसाधनाचे संपादन, सुधारणा याबाबत माहितीचा अभाव 63.34%, आवश्यक माहिती शोधण्यात अडचण 62.5%, ऑनलाईन मदतीचा अभाव 59.61%, मुक्त शैक्षणिक संसाधनाची मर्यादित जाणीव जागृती 56.73%, विशिष्ट विषय, ज्ञान शाखेतील मर्यादित संसाधने 55.76%, लॉगिन करण्यास अडचण 50% या समस्या/अडचणी येतात असे मत प्राध्यापकांनी व्यक्त केले आहे.

निष्कर्ष :

चंदगड तालुक्यातील अनुदानित महाविद्यालयातील प्राध्यापकांकडून होत असल्यामुळे मुक्त शैक्षणिक संसाधनांचा वापर यासंदर्भात संकलित माहितीचे विश्लेषण करून निष्कर्षाची मांडणी खालील प्रमाणे केलेली आहे. मुक्त शैक्षणिक संसाधनांबाबत जागृती, वापर, निर्मिती इत्यादी बाबत 97.20% प्राध्यापकांना माहिती व जागरूकता आहे. 70.19% प्राध्यापक हे युट्युब, विकिपीडिया 58.65%, स्वयम 57.70% पूर्ण जागरूक आहेत. ई-ज्ञानकोश 62.5%, ई-पीजी पाठशाला 53.85% प्राध्यापक अंशतः जागृत आहेत. स्पोकन टिटोरियल व विद्वान 23.08%, मूक 21.55%, एनपीटीईएल 19.23% प्राध्यापक शून्य जागृत आहेत. अध्यापन व संशोधनाच्या हेतूने युट्युब चॅनेल 55.76%, शोधगंगा 41.35%, स्वयम 38.46% जास्त वापर होतो. मुक 13.46%, स्पोकन टिटोरियल व एनपीटीईएल 12.5%, विद्वान 9.62% प्राध्यापक संसाधनांचा वापर होत नाही. 80% प्राध्यापक टेक्स्ट स्वरूपातील, दृकश्राव्य स्वरूपातील 76.5%

1. मालशे, स. गं. (2011) शोधनिबंधाची लेखनपद्धती ; लोकवाङ्मयग्रह मुंबई
2. आगलावे प्रदीप (2016) सामाजिक संशोधन पद्धतीशास्त्र व तंत्रे; श्री साईनाथ प्रकाशन नागपूर
3. क्रेसवेल जॉन डब्ल्यू. (2017) संशोधन संरचना ; सेज पब्लिकेशन इंडिया प्रा.लि. न्यू दिल्ली
4. Kothari C. R. and Garg Gaurav (2022) Research methodology; New Age International Publication New Delhi
5. Bilawar Prakash B (2021) Use of open access resources by the university students: A study, Akashar wangmay Vol 1.P 157-161
6. Gaikwad Mahesh N and Bilawar Prakash B (2023) use of online Databases by the selected science faculty members in western Maharashtra (India) : A study 117, P 52-61
7. फरांदे अश्विनी सी (2022) ओपन एक्सेस, इन्फोपोर्ट ऑफ इन्क्लीबनेट: एक अभ्यास, ज्ञानगंगोत्री 23/ 2, 98-108
8. चिकाटी राजेंद्र विठ्ठल (2019) वाचन साहित्य शोध सेवा ; ज्ञानगंगोत्री 15-28
9. नंदा गवळी जयंत (2023) मुक्त शैक्षणिक संसाधने आणि ग्रंथालय : ज्ञानगंगोत्री 22/3-4 P 69-85
10. दाणेकर शितल आणि लिहितकर शालिनी (2022) मुक्त स्रोत संसाधने: ज्ञानगंगोत्री 5-11
11. राजपुरकर सुजाता (2022) मुक्त प्रकाशने काळाची गरज : ज्ञानगंगोत्री 23/2, 110-122
12. https://en.wikipedia.org/wiki/Open_educational_resources
13. <https://www.unesco.org/en/open-educational-resources>